

Конституції, перш за все, скасування її "мирних положень" та легітимація Сил самооборони. До того ж, цей процес багато в чому "стимулюється" зі США.

1. Добринская. О. А. Расширение законодательной базы оборонной политики Японии // Япония 2004–2005. Ежегодник. – Москва, АИРО-XXI, 2005., – С. 32. – ISBN 5-91022-001-2. 2. Там само. – С. 32. 3. Информационный бюллетень. – М., Институт Дальнего Востока РАН, 1992. – №2. – С. 14. 4. Семин А.В. Японо-китайские отношения: состояние, проблемы и тенденции (конец XX – начало XXI века). – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2008. – С. 98. 5. Цит. за: Добринская. О. А. Вказ. праця. – С. 32. 6. Цит. за: Добринская. О. А. Вказ. праця. – С. 34. 7. Act on Cooperation for United Nations Peacekeeping Operations and other Operations (Act No. 79 of June 19, 1992) [Електронний документ]. – Режим доступу: www.pko.go.jp/PKO_J/law/pdf_e.pdf (Офіційний сайт японського Секретаріату з міжнародного миротворчого співробітництва). 8. David Fouse. Japan's FY 2005 National Defense Program Outline: New Concepts, Old Compromises / Asia-Pacific Center for Security Studies. – Volume 4. – Number 3, March 2005. – P. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.apcss.org/Publications/APSS/JapansFY2005NationalDefenseProgram Outline.pdf](http://www.apcss.org/Publications/APSS/JapansFY2005NationalDefenseProgram%20Outline.pdf). – Назва з екрану.

9. Defense of Japan 1995 (Annual White paper) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/index. – Назва з екрану. 10. Diplomatic Bluebook 1993 (April, 1994) / Ministry of foreign affairs, Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1993/1993-contents.htm. – Назва з екрану. 11. East Asian Strategic Review 2000. – P. 316. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nids.go.jp/english/dissemination/east-asian/e2000.html>. – Назва з екрану. 12. Japan-U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century (17 April 1996) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html>. – Назва з екрану. 13. Okubo Shiro. Japan's Constitutional Pacifism and United Nations Peacekeeping // Japan's Quest. – N.Y., 1997. – P. 98. – ISBN 1-56324-842-5. 14. Policy Speech by Prime Minister Ryutaro Hashimoto to the 136th Session of the National Diet (January 22, 1996) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/alliance/ry_136.html. – Назва з екрану. 15. Sook-Jong Lee. Japan's changing security norms and perceptions since the 1990s // Asian Perspective. – Vol. 31. – No. 3, 2007. – P. 128. 16. The Modality of the security and defense capability of Japan: the outlook for the 21st century. – Tokyo, August 1994. – 38 p. – ICCN 96135851.

Надійшла до редколегії 17.02.10

О. Даниленко, канд. іст. наук (Київ. ун-т)

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМИСЛОВИЙ ЕКСПОРТ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У 20-х рр. XX СТ.

*Стаття присвячена особливостям експорту промислової продукції з УСРР до європейських країн у 20-х рр. XX ст.
The article describes peculiarities of export of industrial production to European countries in 20-yy XX century.*

Становлення та розвиток зовнішньої торгівлі державних господарських об'єднань УСРР у 1920-х рр. є актуальним напрямком науково-історичних досліджень, враховуючи сучасні євроінтеграційні процеси, а з іншого боку – серйозні прогалини в українській історіографії з історії міжнародних відносин. Радянські історики уникали цієї теми, особливо її конкретних складових частин – експорту, імпорту, загального зовнішнього товарообігу з європейськими країнами, тому що архівні документи були заборонені, а офіційна статистика обмежувалася висвітленням загальних цифрових даних про баланс зовнішньої торгівлі. Якщо експорт належав до проблеми, яка дозволяла ученим конструювати економічні моделі про відродження радянської промисловості, висвітлювати її окремі переваги перед західноєвропейськими державами, то об'єктивне з'ясування структури імпорту неминуче розкривало б технічну і технологічну залежність СРСР від Заходу.

Історичної та історично-економічної літератури, особливо української, яка б стосувалася проблем зовнішньої торгівлі УСРР, обмаль. Вона виходила протягом 1920-х рр., про що свідчать публікації на сторінках фахових часописів тих років ("Хозяйство Украины", "Народное хозяйство Украины", "Плановое хозяйство", "Торговля Украины с Востоком", рецензії на іноземні праці з економіки, бібліографічні огляди. Наприклад, у 1926 р. в Харкові вийшов з друку збірник статей та бібліографії про Українсько-Східно Торгову Палату [13], у якому висвітлювалася історія становлення торгових відносин України зі Сходом – Персією, Афганістаном, Туреччиною, Японією. Того ж року побачив світ перший випуск статей та інформативних матеріалів про економічні стосунки СРСР та Англії [20]. Книги О.Попова, А.Альтермана, опубліковані у 1927 та 1928 рр. [19; 2], розкривали внутрішні резерви експорту українського хліба, співставляючи його з довоєнним вивозом. Хлібного експорту торкалися М.Жирмунський, М. Огановський, статті яких друкувалися на сторінках журналу "Экономическое обозрение" у 1928 р. [6; 16]. Перспективи українського експорту та імпорту з'ясовували О.Новська, М.Демченко, спираючись на матеріали митної статистики та окремих державних органів [15; 5]. Економічні та організаційно-технічні проблеми експорту

українського лісу висвітлював М.Айнгорн [1], особливості планування та розвитку зовнішнього товарообігу показали А.Кактия, Л.Хейфец [10; 23]. Траплялися статті, які стосувалися критики "буржуазних гіпотез розвитку нашої зовнішньої торгівлі" [3], тобто ревізії праць іноземних авторів, які звертали увагу на експортну обмеженість радянської економіки.

Міжнародна проблематика, особливо зовнішні економічні відносини, починаючи з їх перепідпорядкування союзними відомствами після юридичного оформлення СРСР, потрапила до пріоритетів центральних партійно-радянських органів влади, а відтак до російських радянських науково-дослідних установ. Інформація про зовнішньоекономічні показники розвитку країни, про її промисловий експорт та імпорт в абсолютних числах була заборонена цензурою, тому історики не досліджували структурно-системні аспекти зовнішньої торгівлі УСРР з європейськими країнами. Існувала ще одна проблема, яка унеможлилювала послідовне вивчення цієї теми, а саме – втрата Україною права самостійно займатися зовнішньою торгівлею, тобто без посередників. Виходили тематичні збірники документів, які стосувалися дипломатичних стосунків УСРР з європейськими країнами до 1923 р. [22], але в збірниках документів про індустріалізацію та розвиток промисловості, які упорядковувалися радянськими архівістами та істориками [9], майже відсутні документи і матеріали про експорт та імпорт промислових товарів.

Сучасна українська та зарубіжна історіографія, отримавши доступ до нових архівних джерел, а головне – позбувшись стереотипів минулого, поступово схиляється до вивчення зовнішньоторговельних відносин радянської держави з "капіталістичним оточенням". Наприклад, українська дослідниця Н.В.Кривець розглядає економічний аспект стосунків з Німеччиною, хоча не висвітлює ні експорту, ні імпорту промислової та сільськогосподарської продукції, а також інших складових економічних відносин [12]. Російські історики виокремлюють проблему перебування іноземців в радянській Росії у 1920-30-х рр., але розглядають її в контексті методології дослідження джерел [7]. Монографія Л.М.Лютюва, яка була опублікована в Саратові у 1996 р., стосувалася розвитку державної промисловості

© Даниленко О., 2010

в роки непу [14]. Для історіографії 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. притаманна деідеологізація науки, а з іншого боку – концентрація на соціально-політичних фактах, подіях і явищах радянської історії. Економічний аспект набув упослідженого ставлення до нього істориків, навіть до колись пріоритетних проблем – індустріалізації, колективізації, відбудови промисловості та сільського господарства. Міжнародні економічні зв'язки, які недостатньо досліджувалися протягом попередніх років, не стали пріоритетними і тепер. Відлякує учених не історично-економічна сторона справи, а насамперед певні історіографічна інерція та відсутність методики соціально-економічного підходу до цієї міждисциплінарної проблематики.

Дослідження промислового експорту України до європейських країн можна висвітлювати в контексті економічної науки, відтак буде втрачено можливість для з'ясування реального впливу української промисловості на міжнародних ринках, для виявлення її фізичної присутності. Товари маркувалися, проходили через митниці кількох країн, потрапляли до роздрібної торгівлі, а для західних підприємств були своєрідною візитною карткою продукції Донбасу, Нікополя, Кривого Рогу. Соціально-економічний аспект експорту, на моє переконання, передбачає виявлення потенційних можливостей тієї чи іншої галузі, її реальну, а не "доцільно-вимушену" товарність. Промисловий експорт – це ключ для розуміння справжньої відбудови основних галузей народного господарства, економічний сигнал про їхню виробничу потужність. Класична формула визначення товарності, тобто частини валової продукції для її реалізації на внутрішньому або зовнішньому ринках, також є актуальною, однак похідною, тому що має допомогти з'ясуванню головного завдання дослідження – реальним чи вимушеним був експорт промислової сировини в умовах 1920-х рр. Для нас є важливим не теоретично-економічна складова зовнішньої торгівлі з її цінними індексами та фінансово-валютними тонкощами, а передусім товарно-промислове представництво України на Заході, географія його поширення, міжнародні торговельні контакти.

Початок 20-х рр. XX ст. виявився несприятливим для зовнішньої торгівлі, тому що промисловість була зруйнована, а радянська держава не мала міжнародних торговельних угод, тобто спостерігалася системна блокада. Для конструктивної та прибуткової зовнішньої торгівлі бракувало наявної сировини, транспорту, валютних кредитів, підтримки іноземних фірм, відповідного законодавства. До загальної економічної руйни долучилася загрозлива посуха у південних районах УСРР, що призвело до голоду 1921-1922 рр. та згорання експортних перспектив, оскільки вивозити продовольство в умовах масового голодування сільського та певної частини міського населення було аморально.

Промисловий експорт України 1921-1922 рр. був спорадичним, навіть стихійним. П'ять перших пароплавів, які покинули південні порти, спрямували до Лондона, Гамбурга, Константинополя, Генуї, а залізницею товари були направлені до Риги і Праги [8, с. 97-98]. Вони були завантажені переважно сільськогосподарською сировиною – так званім "нехлібним експортом" (вовна, прядиво, шерсть, кінський волос, шкіра). Звіт Української експортно-імпоротної контори (Укрзовнішдержторгу) за жовтень-грудень 1922 р., віднайдений в архівному фонді Наркомторгу УСРР, переконливо доводить, що цей "товарний контингент" становив у 1921-1922 рр. дві третини сировинного експорту України [24, – Ф. 423. – Оп. 3. – Спр. 83. – Арк. 55]. Його заготівлями займався Наркомпрод, а з другої половини 1921 р. було дозволено Наркомату зовнішньої торгівлі самостійно

формувати експортні товарні фонди. Відбувався експорт промислової сировини: в Італію – 50190 пудів вугілля, в Німеччину – 439200 пудів залізної руди, в Румунію – 5000 пудів каустичної соди та 17684 пудів залізної руди, в Туреччину – лісоматеріали [21, с. 31]. Це були перші пробні партії українського промислового експорту.

Для з'ясування загального зовнішнього товарообігу України у 1923-1926 рр., тобто періоду відносної стабілізації неспівської економіки, скористаємось статистичними даними, опублікованими на сторінках журналу "Хозяйство Украины" у вигляді "Додатків". Вони є репрезентативними, а головне подані в абсолютних, а не у відносних величинах. Сума середньомісячного експорту у 1923/24 р. становила 6,3 млн. крб., у 1924/25 р. – 5,4 млн. крб., а поквартально вона була наступною: протягом першого кварталу 1923/24 р. сягнула 34, другого – 18,6, третього – 17,2, четвертого – 6 млн. крб. [17, с. 251]. Перший квартал господарського 1924/25 року, тобто жовтень-грудень, показав менш оптимістичну тенденцію – 9 млн. крб., а протягом першого кварталу 1925/26 р. досяг 28,6 млн. крб. Поквартальна динаміка є показовою, тому що висвітлює конкретні фази вивозу товарів. Починаючи з другого кварталу 1924/25 р., відбулася зміна українського зовнішнього торговельного балансу, тобто імпорт почав переважати експорт. Україна вивезла на європейські ринки у 1923/24 р. товарів на 75,8 млн., а завезла на 11 млн. крб., у 1924/25 р. експорт становив 65,1 млн., імпорт – 78,4 млн. крб. [4, с. 50-52]. Експорт обслуговував імпорт, тобто здобував валюту для імпорту, але спостерігався кредитний дефіцит. У липні 1927 р. експорт України досяг 63 млн., імпорт – 93 млн. крб., демонструючи технологічну залежність радянської економіки від західного світу.

Зовнішня торгівля України, на переконання заступника наркомторга УСРР П.І. Коломойцева, була однією з найвідсталіших галузей, якщо співставляти показники її розвитку з довоєнним періодом. Порівняно з 1909-1911 рр. нехлібний експорт України, тобто промисловий, враховуючи переробну галузь, становив у 1923/24 р. 9,4%, у 1924/25 р. – 33,7%, у 1925/26 р. – 44,6%, у 1926/27 р. – 54% довоєнного рівня [11, с. 15-26]. Необхідно зазначити, що товарність основних галузей народного господарства у 1924/25 р. не перевищувала 63% її показника у 1913 р. [5, с. 6], отже експорт був вимушеним. Державні фінансово-господарські установи прагнули досягнути активного балансу зовнішньоторгового обігу, тобто перевищення експорту над імпортом, сподіваючись на отримання від Заходу кредитів на імпорт європейського обладнання для радянської промисловості.

Довоєнні показники, якими користувалися аналітики і учасники зовнішньої торгівлі 1920-х рр., не є об'єктивним та цілком вичерпним критерієм її ефективності. Загальні показники товарообігу зростали, отже відбувалося стрімке відродження обсягів торгівлі в умовах катастрофічного цінового і товарного дисбалансу двох ключових галузей народного господарства – промисловості та сільського господарства. Вивіз товарів за межі СРСР зростав. Його загальна сума становила у 1922/23 р. 211, у 1923/24 р. – 523, у 1924/25 р. – 568 млн. крб., у 1925/26 р. – понад 1 млрд. крб. [5, с. 6]. Доля українського республіканського експорту в загальносоюзному, якщо брати вартісні щорічні показники вивозу товарів, була незначною. Вона неухильно зменшувалася: у 1923/24 р. становила 14,5%, у 1924/25 р. – 11,4%, у 1925/26 р. – 7,2% [підраховано: 5, с. 6; 11, с. 25; 25]. Зазначу лише той факт, що промислова продукція союзних синдикатів і трестів ("Донвугілля", Південмашбудтрест, Південрудтрест, "Коксобензол", "Пів-

денсталь" та інші) вироблялася в Україні, але зараховувалася до зовнішньоторговельного балансу СРСР.

Структура експорту УСРР та СРСР була ідентичною, тобто переважала продукція сільського господарства, а не промисловості. Зовнішня торгівля радянської держави була орієнтована на максимальну мобілізацію валютних ресурсів для забезпечення обсягів і темпів індустріалізації промисловості. Так, у 1925/26 р., тобто в апогей розвитку непу, промисловий експорт становив 35,8% його загальної суми в СРСР, а в УСРР – 29,2%, решту – сільськогосподарський [15, с. 84]. Темпи відбудови сільського господарства та промисловості суттєво вирізнялися, але формування перспектив зовнішньоторговельного обороту УСРР переважно за рахунок експорту сільськогосподарської продукції свідчило про її виняткову залежність від союзних органів влади. Виокремлення сільського господарства в якості основного постачальника експортної сировини та продукції вимагало від держави не його масової колективізації, а швидше інтенсифікації самого виробництва за рахунок матеріально-технічного озброєння переробної галузі, тому що місцева промисловість виявилася неконкурентоздатною порівняно з європейськими стандартами експортованої продукції.

Існувала серйозна проблема індустріалізації самої промислової інфраструктури, яка забезпечувала експорт в Україні. Модерне устаткування для неї можна було придбати на Заході, тому з середини 1923/24 р. зростає питома вага імпорту різного обладнання тощо. За 9 місяців 1925/26 р. експорт УСРР досяг 72 млн. крб., а протягом дев'яти місяців наступного 1926/27 р. – 116 млн. крб., але його нехлібна, тобто промислова частина, була мізерною. Наприклад, у 1926/27 р. експорт хліба становив 57%, продукція тваринництва – 11,2%, харчосмакової промисловості – 12%, сировина рослинництва – 4,6%, тобто 84,8% загальної суми українського експорту формувалося за рахунок аграрного сектору – продукції селянських господарств [25].

Збільшення сумарного обсягу українського експорту, а він згідно п'ятирічного експортно-імпортного плану мав зрости з 118 млн. крб. у 1925/26 р. до 294 млн. крб. у 1929/30 р. [15, с. 84], означало колосальне навантаження на сільськогосподарську галузь. Високі заготівельні ціни, діяльність на внутрішньому ринку України союзних та республіканських експортнозаготівельних організацій, диспропорції цін внутрішнього і зовнішнього ринків, нетотожність якості української та західної продукції, її тарово-рекламного оформлення не могли компенсувати незамерзаючих південних портів, оскільки вивіз залежав від реальних економічно-господарських можливостей аграрного сектору України, від митних тарифів, які встановлювали союзні відомства, від морського торгового флоту, зосередженого в адміністративно-функціональних рамках "Совторгфлоту", від фрахтування його та іноземних суден. Від кожної з них залежала ефективність зовнішньої торгівлі України, яка відбувалася через Торгпредства СРСР та систему Уповноваженого Наркомату зовнішньої торгівлі СРСР, які регулювали український експорт, встановлюючи його квоти шляхом ліцензування вивозу та ввозу товарів, формуючи експортний фонд. Будучи повноправними "господарями", вони вибудовували баланс зовнішнього товарообігу України, орієнтований на домінантне становище імпорту: у 1926/26 р. він становив 42%, а в 1929/30 р. мав скласти 62,5% загальної суми обороту, тобто мав зрости на 20% [15, с. 84].

Українським промисловим експортом займалися союзні трести ("Донвугілля", "Південсталь", Південрудтрест та інші), НКЗТ СРСР, українські республіканські

трести через Торгпредства СРСР, а також Всеукраїнське акціонерне товариство торгівлі (Вакот), Українська державна контора по експорту та імпорту (Держторг УСРР, Укрдержторг), Українська контора акціонерного товариства "Промекспорт". Найбільш інтенсивно розвивалася торгівля з Німеччиною, Англією, Францією, Австрією, Чехословаччиною, Польщею, Туреччиною, Грецією та ін. У великій кількості з України експортувалися нікопольська марганцева та криворізька залізна руда, а також різні металовироби, бензол, смоли, динаміт, сульфат амонію, сольвент нафта.

Для промисловості європейських країн, яка відбудовувалася та переоснащувалася після війни, важливо було мати дешеву сировину, енергетичне паливо для металургії. Такими виявилися українське вугілля та антрацит. Відвантаження українського вугілля до європейських країн розпочалося пробними партіями у 1921-1922 р., тобто одночасно із вивозом руд. Організований експорт припадає на середину 20-х рр. XX ст. До війни вивозили 194 тис. тон, а в 1924/25 р. відправили 224 тис. тон разом з антрацитом [24. – Ф. 34. – Оп. 12. – Спр. 1258. – Арк. 149], з них радянськими та іноземними пароплавами 83654 тони вугілля та 21335 тон антрациту, що дало 1,3 млн. крб. реалізації [24. – Ф. 34. – Оп. 13. – Спр. 920. – Арк. 225]. У 1928/29 р. рудоуправління Донбасу Хрустальське, Боковське, Снежнянське, Должанське, Чистяковське відвантажили 472625 тон антрациту, а Петрівське, Будьоновське, Гришинське, Первомайське, Катеринівське, Краснодонське, Паризької комуни – 514300 тон вугілля, хоча реальний експорт, враховуючи інші джерела надходження сировини та світову кон'юнктуру, виявився наступним: було реалізовано 424163 тони антрациту на 8,6 млн. крб. та 899617 тон вугілля на 17,2 млн. крб. [24. – Ф. 34. – Оп. 13. – Спр. 927. – Арк. 151].

Номенклатура товарів промислового експорту України не обмежувалася лише залізною та марганцевою рудами, вугіллям чи антрацитом, хоча вони разом суттєво впливали на загальну суму зовнішнього товарообігу. Україна була представлена товарами хімічної, текстильної, харчо-смакової, лісопереробної, фарфорофаянсової промисловості, тобто кожна галузь брала участь в зовнішній торгівлі, але нерівнозначно, вирізняючись виробничими можливостями та попитом на Заході. Окремі галузі мали агропромисловий тандем, тому необхідно визначитися методологічно щодо їх висвітлення. Наприклад, експорт льону та пеньки відносився до промислового вивозу по лінії текстильної промисловості, хоча його постачальниками були "Кустарпромекекспорт", кооперативні спілки, Укрдержторг. Галузево ці статті експорту можна віднести до категорії сільськогосподарського. Український промисловий експорт, крім придбання валюти та реклами продукції соціалістичної країни, створював умови для галузевого відродження. Демонстрацією обмежених потужностей радянської хімічної промисловості була пробна партія каустичної соди – 5000 пудів, вивезена до Італії у 1922 р., а протягом 1925/26 р. лише до Англії було вивезено 6100 тон, що на 50% більше запланованого [24. – Ф. 34. – Оп. 12. – Спр. 1258. – Арк. 150]. Вартість продукції хімічної промисловості України становила у 1924/25 р. 9,8 млн. крб., а "Укрсільтресту" – 587 тис. крб., "Славсільтресту" – 475 тис. крб. [18, с. 134-151]. У 1924/25 р. "Південхімтрест" отримав від експорту каустичної та кальційованої соди до Англії, Туреччини, Чехословаччини, Греції, Німеччини, Фінляндії, Італії, Латвії 120 тис. крб. [24. – Ф. 34. – Оп. 10. – Спр. 1258. – Арк. 44], тобто незначну частину від загальної вартості продукції хімічної галузі.

Таким чином, проаналізувавши архівні документи, статистичні джерела, які стосувалися промислового експорту України, слід визнати його динамічний розвиток в ціновому та тонажному вимірах, фактичне представництво української промисловості на європейських ринках. Вартісний показник промислового експорту посідав другу сходинку (після сільськогосподарського) в зовнішньому товарообігу України. Структурно він був представлений промисловою сировиною (руди, паливо), меншою мірою готовою продукцією. Починаючи з 1924 р. імпорт переважав експорт, а виручені кошти спрямовувалися на придбання іноземного обладнання. Промисловий експорт виконував, крім функції накопичення валюти, певне пропагандистське завдання, представляючи українську промисловість у світі. На його вартісні показники негативно впливало політичне протистояння між СРСР та Англією, Францією наприкінці 20-х рр. XX ст.

1. Айнгорн М. Лес, как проблема украинского экспорта // Хозяйство Украины. – 1925. – №1-2. – С. 158-165. 2. Альтерман А. Развитие хлебопашества та хлібної торгівлі України. – Х.: "Господарство України", 1928. – 128 с. 3. Виноградовский Н. Буржуазные гипотезы развития нашей внешней торговли и советская действительность // Плановое хозяйство. – 1927. – №12. – С. 34-46. 4. Графики и таблицы // Хозяйство Украины. – 1926. – №2-3. – С. 50-52. 5. Демченко М. Наши задачи во внешней торговле // Хозяйство Украины. – 1926. – №2-3. – С. 5-11. 6. Жирмунский М. Хлебный экспорт СССР и условия мирового хлебоснабжения в разрезе перспективного плана / Экономическое обозрение. – 1928. – №1. – С. 45-53. 7. Журавлев С.В. Иностранцы в Советской России в 1920-е – 1930-е гг.: источники и методы социально-исторического исследования: Автореф. дис. на соискание учен. степе-

ни докт. ист. наук. по спец. 07.00.02 "Всеобщая история" / С.В.Журавлев. – М.: ИРИ РАН, 2000. – 40 с. 8. З поля економіки та сільського господарства // Сільський Господар. – 1922. – №3-4. – С. 97-98. 9. Индустриализация СССР. 1926-1928 гг. Документы и материалы / М.П. Ким (главный редактор); ответ. ред. А.А. Воронцовская / Состав. З.К. Звездин (отв. ред.) и др. – М.: Изд-во "Наука", 1969. – 533 с. 10. Кактыня А. Развитие внутреннего и внешнего товарооборота СССР // Плановое хозяйство. – 1925. – №11. – С. 56-63. 11. Коломойцев П.И. На путях к общественной торговле // Хозяйство Украины. – 1927. – №10. – С. 15-26. 12. Кривець Н.В. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка 1918-1933 рр. / Кривець Н.В. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2008. – 322 с. 13. Литература о Востоке. Сборник статей, посвященных Украинско-Восточной Торговой Палате с приложением стенографического отчета об открытии Палаты / Под общ. ред. А.И.Золотарева. – Харьков, 1926. – 60 с. 14. Лютов Л.Н. Государственная промышленность в годы нэпа. 1921-1929. / Лютов Л.Н. – Саратов, 1996. – 320 с. 15. Новская Е. Частные балансы // Хозяйство Украины. – 1927. – №7-9. – С. 82-100. 16. Огановский Н. Проблема развития зернового хозяйства / Экономическое обозрение. – 1928. – №1. – С. 37-44. 17. Основные показатели конъюнктуры народного хозяйства Украины // Хозяйство Украины. – 1925. – №1/2. – С. 251. 18. Покорский М. Промышленность Украины в первом квартале 1924-25 года // Хозяйство Украины. – 1925. – №1/2. – С. 134-151. 19. Попов О. Хлібна торгівля України (Передвоєнна криза українського хлібного експорту) / О.Попов. – Х.: "Радянський селянин", 1927. – 253 с. 20. СССР на Английском рынке. Выпуск первый / Под общ. ред. А.А. Санталова. – Лондон: Изд-во "Иностранное обозрение торговли и техники", 1926. – 656 с. 21. Статистический Бюллетень №19. – Х.: ЦСУ УССР, 1922. 22. Українська РСР на міжнародній арені. Збірник документів (1917-1923 рр.) / Відповід. ред. акад. АН УРСР В.М.Корецький; Упоряд.: К.С.Забігайло, М.К.Михайловський, І.С.Хміль. – К.: Вид-во "Наукова думка", 1966. – 666 с. 23. Хейфец Л. К вопросу о планировании и динамике нашей внешней торговли // Плановое хозяйство. – 1925. – №12. – С. 78-85. 24. Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади і Управління України. 25. Чернов М. Торговля УССР к десятилетию Октябрьской революции // Украинский экономист. – 1927. – 6 ноября.

Надійшла до редколегії 17.02.10

С. Денисов, асп. (Київ. ун-т)

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВАШІНГТОНА У ВІДНОСИНАХ З МОСКВОЮ З 1945 ПО 1991 рр.

В статті проаналізована еволюція американської політики відносно СРСР в 1945-1991 рр.

The article represents analysis of the American foreign policy concerning the USSR in 1945-1991.

Починаючи з 1945 р. постає новий етап розвитку системи міжнародних відносин. Ялтинсько-Потсдамська система розпочала процес розподілу світу на два військово-політичні блоки, на чолі яких стали США і СРСР відповідно. Союзні за часів Другої Світової війни, держави, поступово починали сповзати до відкритого протистояння. Це не в останню чергу було обумовлено прагненням поширити в світі власні соціально-політичні системи. Даний період в історіографії відомий як "Холодна війна", яка тривала з кінця 1940-х рр. до фактично, початку 1990-х рр. Політична мапа світу була чітко розділена між двома блоками, які остаточно сформувалися на рубежі 1940-50-х рр. Відповідно, в 1949 р. остаточно утворено НАТО, в якій провідну роль відігравали США, а в 1955 р. на сході постає Організація Варшавського Договору (ОВД), під проводом СРСР. Терени Європи, Близький і Далекий Схід стають ареною боротьби за сфери впливу між двома наддержавами.

Походження словосполучення "Холодна війна" і досі є суперечливою. Більшість спеціалістів віддавали пальму першості англійському журналісту і письменнику Еріку Артуру Блеру, більш відомому як Джордж Оруел. 19 жовтня 1945 р. він надрукував в щотижневик "Tribune" есе "Ви та атомна бомба", де це словосполучення з'явилося скоріш за все вперше. У зовнішньополітичному контексті термін Холодна війна з'явився 16 квітня 1947 р. в промові Бернарда Баруха, який до речі, не робив на нього жодного спеціального акценту [12, р.33]. Історики не можуть точно сказати, позичив Б. Барух цей вираз в Дж. Оруела, чи вигадав сам. Дискусійним залишається питання про умовну дату початку

великого протистояння, але більшість дослідників, в тому числі визнаний спеціаліст в історії "Холодної війни" Дж. Геддіс, вважають, що поворотним моментом була промова Г. Трумена перед Конгресом, від 12 березня 1947 р., більш відома в історіографії, як "доктрина Трумена" [12, р.35].

Фактично, по закінченню Другої Світової війни, на жодну з країн світу, американська політика не орієнтувалася настільки цілеспрямовано, як на СРСР. Це було спровоковано не стільки потенціалом чи реальною політикою Москви, а виключно її прогнозованими намірами в майбутньому. Американська політика відносно Радянського Союзу складалася з багатьох рівнів і компонентів, представляла собою комплекс філософських і політичних, економічних настанов і часто була оформлена в доктрині. Кожен з американських президентів намагався зафіксувати своє бачення зовнішньої політики в доктрині і місце СРСР тут часто було визначальним. Основні концепції політики відносно СРСР були закладені в 1940-1950-х рр., з їх подальшою модернізацією за вимогами часу. Отже, докладно розглянемо американську політику відносно СРСР починаючи від 1945 р.

Виходячи з періодизації, еволюцію американської політики відносно Москви, можна оформити в певних рамках, а саме, розбити на періоди, котрим відповідають конкретні доктрини.

1. 1946- поч. 50-х рр. – доктрина "стримування", ідеолог Дж. Кеннан, також віддамо належне у її становленні і В. Липпману;

2. 1950-поч.60-х рр – жорстке стримування за адміністрації Д. Ейзенхауера, концепції "балансування на